

НЕЕКОНОМІЧНІ ФАКТОРИ В ТЕОРІЇ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ: СОЦІОКУЛЬТУРНА СКЛАДОВА

А. Грицайко

*Львівський національний університет імені Івана Франка
79008, м. Львів, просп. Свободи, 18,
E-mail: hrytsayko@gmail.com*

Визначено систему факторів економічного зростання. Виокремлено економічні та неекономічні фактори економічного розвитку. Проаналізовано роль соціокультурного потенціалу суспільства в системі економічного розвитку країни. Встановлено взаємозв'язок особливостей культури та національного менталітету з економічною поведінкою і суспільними інститутами. Проаналізовано підхід Г. Хофстеде до побудови системи соціокультурних показників, які визначають соціокультурний потенціал економічного зростання. Охарактеризовано соціокультурні характеристики, що визначають економічне зростання країни. Побудовано систему індексів для кількісного оцінювання соціокультурного потенціалу економічного розвитку країни.

Ключові слова: економічне зростання, фактори економічного зростання, соціокультурний потенціал, соціокультурні чинники, цінності, культура, інституційне середовище.

Постановка проблеми. В даний час спостережувані зміни в економіці високо-розвинених країн свідчать про підвищення значущості соціокультурного потенціалу як важливого фактора економічного розвитку, що значною мірою визначає ефективність функціонування економіки. Питання про взаємозв'язки особливостей культури та національного менталітету з економічною поведінкою і суспільними інститутами (формальними та неформальними) в сучасних умовах набуває особливої ваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз впливу різноманітних економічних та неекономічних факторів на розвиток економіки є актуальною проблемою економічної науки протягом усього періоду формування та розвитку економічних систем. Вагомий внесок в розвиток теорії економічного зростання зробили такі вчені, як В. Гесць, Є. Домар, Р. Лукас, Дж. С. Міль, Д. Рікардо, П. Ромер, А. Сміт, Р. Солоу, Р. Харрод, Й. Шумпетер та ін. Одним з ключових аспектів цих досліджень є побудова системи факторів економічного зростання. У різний час науковці до детермінантів економічного розвитку відносили географічні, ресурсні, технологічні, людські, інституційні чинники – як окремо, так і в (поєднанні) різних комбінаціях.

Останні роки як в світовій, так і вітчизняній науці спостерігається надзвичайна активність в цьому напрямі досліджень [1]. Хоча Адам Сміт був першим, хто аналізував, як норми, вірування, мораль і культура впливають на економічний розвиток [2], сплеск інтересу до ролі соціокультурного потенціалу відбувся зовсім

недавно. Малодослідженими залишаються проблеми методології кількісного аналізу соціокультурного потенціалу економічного зростання країни.

Метою статті є ідентифікація неекономічних чинників, що сприяють або перешкоджають економічному розвитку та формування системи соціокультурних показників, що дадуть змогу кількісно оцінити соціокультурний потенціал країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних дослідженнях автори відходять від традиційного підходу до економічного зростання, який не бере до уваги важливості інститутів, культурних традицій, релігії, роль екологічних, політичних і соціальних факторів. Інтеграція національних економік в світогосподарські відносини обумовлює зростання значущості саме неекономічних факторів розвитку. Емпіричні дослідження факторів економічного зростання, що використовували стандартні виробничі функції, не змогли підтвердити тезу про вирішальну роль накопичень «фізичного капіталу». Число факторів, що потенційно впливають на зростання, виходить далеко за рамки традиційних теорій і охоплюють області, які довгий час залишалися за межами досліджень вчених. У зв'язку з цим в сферу дослідження проблем економічного зростання поступово залучалося більш широке коло неекономічних факторів.

Науковцями встановлено, що крім традиційних факторів (праця, земля, капітал), на зростання національної економіки впливають й інші: політичні (соціально-політична стабільність, характер політичного режиму, особливості економічної і соціальної політики держави і т.д.); соціальні; географічні (географічне положення, кліматичні умови, корисні копалини, характер відтворення населення і т.п.); інноваційно-технологічні; інфраструктурні; психологічні, соціокультурні. На рис. 1 представлено класифікацію факторів економічного зростання.

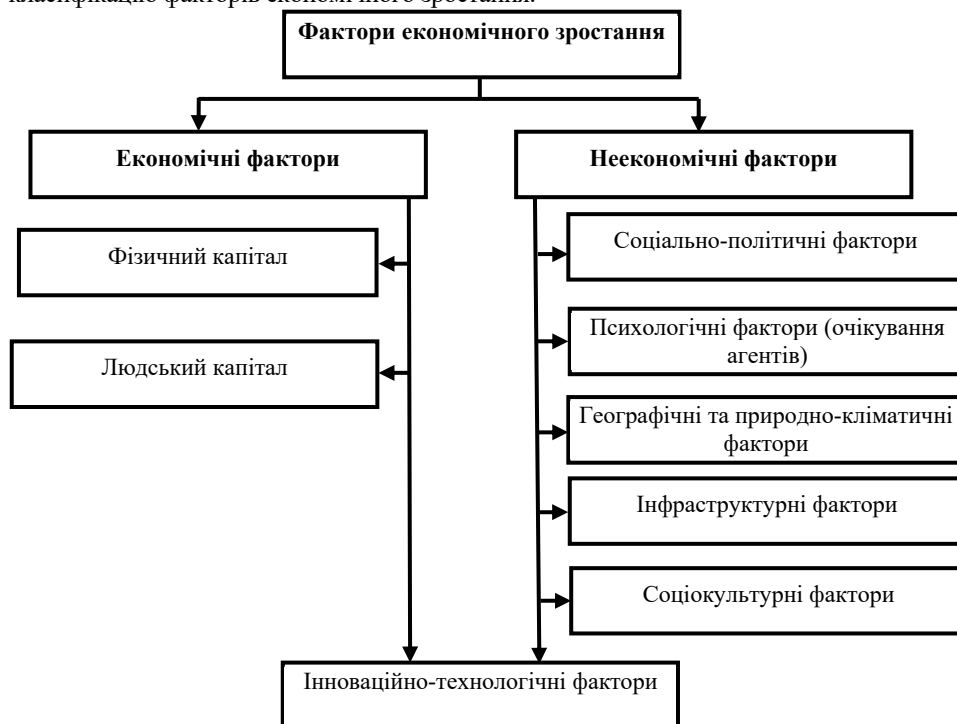

Рис. 1. Типологія факторів економічного зростання [3]

Зрозуміло, що ці фактори мають різний характер впливу. Так вплив неекономічних факторів носить опосередкований і багатоступінчастий характер, має більш тривалий часовий лаг в порівнянні з дією економічних чинників. Порівняльна схема впливу економічних та неекономічних факторів представлена у табл. 1.

Таблиця 1

Порівняльні характеристики економічних і неекономічних факторів економічного зростання [4, 5]

Параметри порівняння факторів	Економічні фактори	Неекономічні фактори
Ставлення до суспільного виробництва	Є факторами виробництва	Чи не є факторами виробництва
Ставлення до економічної системи	Ендогенні	Екзогенні
Характер впливу на економічне зростання	Прямий	Непрямий (опосередкований)
Часовий лаг впливу на зростання	Менш тривалий	Більш тривалий
Характер домінантності	Постійний	Тимчасовий

Неприйняття до уваги неекономічних факторів, як показує економічна практика, призводить до несвоєчасності та неадекватності заходів, здійснюваних на різних рівнях регулювання і прогнозування народного господарства. В табл. 2 деталізовано неекономічні фактори економічного зростання.

Таблиця 2

Неекономічні фактори росту економіки [3, 6]

Типи неекономічних факторів	Види неекономічних чинників
Соціально-політичні	Соціально-політична стабільність Політичні цикли економічної активності Особливості державної економічної політики Політична, міжетнічна та міжконфесійна згода Характер політичного режиму
Психологічні	Підприємницькі здібності (підприємливість) Мотивація Інфляційні очікування Очікування наявності товарів Очікування майбутніх товарів
Географічні та природно-кліматичні	Географічні умови Кліматичні умови Світлокліматичні зони
Інфраструктурні	Наукова і технічна, комунікаційна, освітня, медична, культурна інфраструктура
Соціокультурні	Ментальні установки Релігія Моральність Культурні традиції

Як бачимо з табл. 2 перелік неекономічних факторів економічного зростання дуже широкий. Проте в останні десятиліття активно обговорюється роль саме соціокультурних факторів (які нерідко позначають словом «культура»), що

включають в себе різноманіття неформальних інститутів, пов'язаних з цінностями і поведінковими установками, що характерні для певного суспільства і повільно змінюються в часі. І цей вплив може як підтримувати економічний розвиток, так і перешкоджати йому. Розглянемо детальніше саме їх.

Соціокультурні фактори багато в чому визначають характер інституційного середовища та можливості його прогресивної еволюції. Інституційне та культурне середовище, яке забезпечує суспільну креативність, різноманітне, воно є результатом історичної та культурної еволюції, в наш час саме еволюціонує.

Аналіз сучасного стану економіки і шляхів підвищення її ефективності та конкурентоспроможності істотно розширюється та поглиблюється, оскільки включає розгляд людського і соціального потенціалу та формуючих їх умов соціокультурної сфери, морально-етичних установок і цінностей. Саме вони постають в якості важливих чинників, які визначають поведінку та взаємовідносини економічних суб'єктів, і як наслідок, результати господарської діяльності.

Соціокультурний потенціал – це головний індикатор рівня розвитку суспільства, який визначає стабільність суспільства і його місце в світі, є підставою його подальшого розвитку. Це комплексне поняття, що об'єднує різні сфери суспільного життя – культурну, соціальну, демографічну та ін. А також передбачає оцінку широкого кола показників діяльності цих сфер, зокрема: цінностей, традицій, релігії, загального культурного рівня, політичної культури, рівня освіти, охорони здоров'я, розвитку системи соціальних гарантій, доходу, структури населення і верств суспільства, юридичної та політичної свідомості населення, національної ідентичності, активності населення (в т.ч. підприємницької та інноваційної) та ін.

Для оцінювання впливу соціокультурних факторів на економічне зростання необхідно, перш за все, сформуванню системи показників, які дадуть змогу кількісно оцінити соціокультурний потенціал тієї чи іншої групи населення. Один з найбільш поширених підходів до побудови такої системи був запропонований Г. Хофстеде [7], який оперує соціокультурними характеристиками, що застосовуються до колективного суб'єкту – населення країни або регіону.

Аналіз соціокультурних характеристик за Г. Хофстеде:

- довгострокова орієнтація;
- уникнення невизначеності;
- індивідуалізм;
- дистанція влади;
- маскулітність.

Крім ціннісних установок (в даному випадку Г. Хофстеде), можливості та обмеження для імплементації реформ визначаються такою соціокультурною характеристикою, як соціокультурний капітал, під яким розуміється поширеність норм чесності, довіри і кооперації, прийнятих в суспільстві / групі / організації.

В табл. 3 представлено значення перелічених характеристик для України. Дані таблиці свідчать про високу дистанцію влади в Україні. Водночас спостерігається низький індивідуалізм та високе значення показника уникання невизначеності. На шкалі маскулітності суспільство посідає проміжне положення. Також загалом властива довготермінова, а не короткотермінова орієнтація [8].

Однак, існують й інші підходи до визначення соціокультурних чинників, які впливають на економічний розвиток. А саме виділяють такі соціокультурні характеристики, що визначають економічне зростання: матеріалізм/пост-матеріалізм;

колективізм/індивідуалізм; інновації; релігія; покірність; ощадливість; схильність до ризику.

Таблиця 3

Оцінки індексів культурних вимірів українського суспільства [8]

Показник	Значення
Довгострокова орієнтація	86
Уникнення невизначеності	108
Індивідуалізм	32
Дистанція влади	83
Маскулінність	47

Матеріалізм – тенденція надавати більшого значення фізичним потребам або речам, ніж якості життя і духовності. Пост-матеріалізм більше цінує духовне благополуччя, якість життя і відносини. Суспільства з високим вмістом матеріалізму частіше прагнуть до більшого економічного розвитку, щоб мати більше фізичних речей. На відміну від цього, пост-матеріалістичні суспільства зосереджують свою увагу на житті, яке їм доступне. Важливо, що постматеріалістичні суспільства, швидше за все, будуть ідентифіковані в країнах, які вже розвинуті, і їх матеріальні потреби були задоволені.

Колективізм – це цінність, яка змушує людей діяти для більшого блага всього населення.

Індивідуалізм припускає, що люди повинні приймати рішення на свою користь, навіть якщо це має негативний вплив на інших. У колективістських суспільствах діяльність, яка веде до економічного розвитку, повинна приносити користь більшості, якщо не всьому, населенні. Проте, в індивідуалістичних суспільствах кожна людина дбає про власне задоволення і економічний розвиток – часто з невеликим врахуванням інтересів інших осіб або зовсім не беручи до уваги добробут суспільства.

Інновація розглядає, наскільки зацікавлена культура суспільства в прогресі. Культури з високим рівнем інновацій активні і цікавляться новими технологіями, змінами в суспільстві і в кінцевому рахунку економічним зростанням. Навпаки, культури з низьким рівнем інновацій можуть бути боязливими або нерішучими, щоб реалізувати щось нове у своєму суспільстві.

Цінності, які закладаються в релігії, впливають на те, як люди підходять до повсякденної діяльності. У свою чергу, ці цінності та переконання можуть впливати на особисті рішення щодо роботи, підприємницької діяльності та індустріалізації.

Покірність означає, наскільки громадяни відповідають соціальним нормам і очікуванням. Висока покірність означає, що прийняті рішення відповідають культурним нормам, і люди не бажають робити нічого поза цих норм.

Ощадливість стосується того, наскільки культура економить гроші. Деякі культури орієнтовані на заощадження, а не на витрати, інші – на інвестиції та отримання прибутку. Оскільки економічний розвиток вимагає як економії, так і витрат, рівень економії та витрат у культурі може мати важливий вплив на подальший розвиток.

Схильність до ризику – це рівень ризику, який людина схильна прийняти. Культури з високою схильністю до ризику частіше сприйматимуть невідоме, наприклад, нову підприємницьку діяльність, ніж ті, що мають низьку схильність до ризику.

На основі проведеного дослідження, пропонуємо комплексну систему показників, що відображають соціальні та культурні параметри суспільства, яка включає: індекс міжособистісної довіри; індекс інституційної довіри; індекс сприйняття корупції; індекс розвитку демократії; індекс постматеріалізму; індекс індивідуалізму; індекс релігійної монополії; індекс людського розвитку; індекс якості життя. Вона дасть змогу побудувати залежність економічного розвитку країни від соціокультурного потенціалу суспільства.

Висновки. Кожне суспільство має цілу систему цінностей, переконань, традицій і звичок, які формують соціокультурний потенціал та визначають ставлення до ризику, погляд на кар'єру, уявлення про гроші та ідеї про ідеальний спосіб життя. Через це соціокультурні цінності є одним з багатьох взаємодіючих чинників, які впливають на економічний розвиток країни. Оскільки, соціокультурні фактори впливають на те, як люди в суспільстві взаємодіють зі світом; вони також впливають на те, як вони підходять до процесу економічного розвитку.

Соціокультурні фактори часто не мають визначального впливу на соціально-економічний розвиток. Незважаючи на це, численні емпіричні дослідження підтверджують факт статистично значущого впливу різних соціокультурних факторів на показники соціально-економічного розвитку на рівні країн, окремих регіонів або навіть міст, в тому числі щодо розвитку технологій та інновацій. Соціокультурні фактори впливають на напрямок і характер економічного розвитку.

Проведений аналіз методології формування соціокультурного потенціалу суспільства дав змогу виокремити показники, що дадуть змогу кількісно оцінити його. Побудова залежності економічного розвитку країни від соціокультурного потенціалу суспільства є перспективним напрямом майбутніх досліджень.

1. Kapás J. How cultural values affect economic growth: a critical assessment of the literature / Judit Kapás // *Ekonomiska misao i praksa DBK. GOD XXVI.* – 2017. – BR. 1. – pp. 265-285.
2. Smith A. The Theory of Moral Sentiments [Electronic resource] / Adam Smith. Edited by D. D. Raphael and A. L. Macfie. – Indianapolis: Liberty Fund. – 1984.– Available at: <https://christiandemocraticunion.files.wordpress.com/2013/04/the-theory-of-moral-sentiments-by-adam-smith-1759.pdf> (viewed on 18.09.2019). – Title from the screen.
3. Ипатов П.Л. «Экономические» и «Неэкономические» факторы хозяйственного роста: взаимодействие и комплементарность / П.Л. Ипатов // *Вестник ТГУ. Серия: Гуманитарные науки.* – Вып. 9 (65). – 2008. – С. 324-331.
4. Ипатов П.Л. Концепт неэкономических факторов в исследованиях процессов развития национальной экономики / П.Л. Ипатов, В.А. Динес, В. А. Русановский // *Экономика и управление.* – 2009. – №3/6 (44). – С. 5-12.
5. Седюкова Е.А. Неэкономические факторы и их влияние на успешность модернизации экономики [Электронный ресурс] / Е.А. Седюкова, Е.А. Безгласная // *Научный электронный архив.* – Режим доступа: URL: <http://econf.rae.ru/article/6442> (дата звернення 20.10.2019 р.). – Назва з екрана.
6. Шабунова А.А. Социокультурные резервы экономического роста: продуктивность труда по призванию / А.А. Шабунова, Г.В. Леонидова, Е.А. Чекмарева // *Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз.* – 2017. – Т. 10. – № 4. – С. 162-179.

7. Hofstede G. Culture's consequences: comparing values, behaviors, institutions and organizations across nations / G. Hofstede. – Thousand Oaks, Calif. [u.a.]: Sage Publ. – 2001. – 596 p.
8. Шестаковський О.П. Базові культурні особливості українського суспільства і можливості їх використання для соціально-економічного розвитку : наукова доповідь / О.П. Шестаковський, С.В. Білоус; за ред. О.М. Балакіревої; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». – К., 2015. – 36 с.

References

1. Kapás, J. (2017) How cultural values affect economic growth: a critical assessment of the literature. *Ekonomika misao i praksa – Economic Thought and Practice*, 1, 265-285 [in English].
2. Smith, A. (1984) *The Theory of Moral Sentiments*. D. D. Raphael and A. L. Macfie (Ed.). Indianapolis: Liberty Fund. Retrieved from: <https://christiandemocraticunion.files.wordpress.com/2013/04/the-theory-of-moral-sentiments-by-adam-smith-1759.pdf> [in English].
3. Ipatov, P.L. (2008) «Jekonomicheskie» i «Nejekonomicheskie» faktory hozjajstvennogo rosta: vzaimodejstvie i komplementarnost [«Economic» and «Non-economic» factors of economic growth: interaction and complementarity]. *Vestnik TGU. Serija: Gumanitarnye nauki – Bulletin of TSU. Series: Humanities*, 9 (65), 324-331 [in Russian].
4. Ipatov, P.L., Dines, V. A., & Rusanovskij, V. A. (2009) Koncept nejekonomicheskikh faktorov v issledovanijah processov razvitija nacionalnoj jekonomiki [The concept of non-economic factors in studies of the processes of development of the national economy]. *Jekonomika i upravlenie – Economics and Management*, 3/6 (44), 5-12 [in Russian].
5. Sedjukova, E.A., & Bezglasnaja, E.A. Nejekonomicheskie faktory i ih vlijanie na uspešnost modernizacii jekonomiki [Non-economic factors and their impact on the success of economic modernization]. *Nauchnyj jelektronnyj arhiv – Scientific electronic archive*. Retrieved from: <http://econf.rae.ru/article/6442> [in Russian].
6. Shabunova, A.A., Leonidova, G.V., & Chekmareva, E.A. (2017) Sociokulturnye rezervy jekonomicheskogo rosta: produktivnost truda po prizvaniju [Socio-cultural reserves of economic growth: productivity of the work chosen according to one's calling]. *Jekonomicheskie i socialnye peremeny: fakty, tendencii, prognoz – Economic and Social Changes: Facts, Trends, Forecast*, vol. 10, no. 4, 162-179 [in Russian].
7. Hofstede G. (2001) *Culture's consequences: comparing values, behaviors, institutions and organizations across nations*. Thousand Oaks, Calif. [u.a.]: Sage Publ. [in English].
8. Shestakovskij, O.P. & Bilous, Ye.V. (2015) Bazovi kulturni osoblyvosti ukrainskoho suspilstva i mozhlyvosti ikh vykorystannia dlja sotsialno-ekonomichnoho rozvytku : naukova dopovid [Basic cultural peculiarities of Ukrainian society and their use for socio-economic development: scientific report]. za red. O.M. Balakirievoi; NAN Ukrainy, DU «Іn-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy». K., 2015, 36.

NON-ECONOMIC FACTORS IN THE THEORY OF ECONOMIC GROWTH: A SOCIO-CULTURAL COMPONENT

A. Hrytsayko

*Ivan Franko National University of Lviv
79008 Lviv, Svobody av., 18
E-mail: hrytsayko@gmail.com*

Currently, the observed changes in the economies of highly developed countries indicate the increasing importance of sociocultural potential as an important factor of economic development, which largely determines the efficiency of the functioning of the economy. The question of the relationship between culture and national mentality with economic behavior and social institutions (formal and informal) is of particular importance in modern conditions.

Analysis of the impact of various economic and non-economic factors on the development of the economy is a topical problem of economic science throughout the period of formation and development of economic systems. In contemporary research, the authors move away from the traditional approach to economic growth, which does not take into account the importance of institutions, cultural traditions, religion, the role of environmental, political and social factors. Empirical studies of economic growth factors that have used standard production functions have failed to confirm the thesis about the decisive role of «physical capital» accumulations.

Scientists have found that in addition to traditional factors (labor, land, capital), the growth of the national economy is influenced by others: political (socio-political stability, nature of political regime, peculiarities of economic and social policy of the state, etc.); social; geographical (geographical location, climatic conditions, minerals, nature of population reproduction, etc.); innovative and technological; infrastructure; psychological, socio-cultural.

The role of socio-cultural potential of society in the system of economic development of the country is analyzed. The relationship between culture and national mentality with economic behavior and public institutions has been established. G. Hofstede's approach to constructing a system of socio-cultural indicators that determine the socio-cultural potential of economic growth is analyzed. The socio-cultural characteristics that determine the economic growth of the country are characterized. The analysis of the methodology of shaping the sociocultural potential of the society made it possible to identify indicators that will allow to quantify it. The system of indexes for quantitative assessment of socio-cultural potential of economic development of the country is constructed.

Keywords: economic growth, factors of economic growth, socio-cultural potential, socio-cultural factors, values, culture, institutional environment.